

BAGI ZOLTÁN PÉTER
KOCSIS ZSUZSANNA

A DÉL-DUNÁNTÚLI VÉGVIDÉK HÉTKÖZNAPJAI

1526–1568 MISSILESEK

BESZÁMOLÓ EGY MÁR MEGKEZDETT
KUTATÁSRÓL

Alábbi tanulmányunkban *Nádasdy Tamás* Dél-Dunántúlon működő szervitoraihoz, illetve az országrész birtokosaihoz, és katonai tisztviselőihez kapcsolódó levelezés kutatási tapasztalatait adjuk közre. Az eredeti tervek szerint *Csányi Ákos*nak *Kanizsai Orsolyához* írt 111 darab fennmaradt levelének kiadására készültünk, *Óze Sándor* munkájának mintegy befejezéseként. Az említett levelezés feldolgozása még 2002-ben elkészült, majd közel 15 évre kiadatlanul a fiókba került.¹ Munkánk 2015 tavaszán folytatódott, immár az országrész témájában összefüggő levelezésének teljes körű kiadását tűzve ki célul. Az időhatárokat kijelölve, kiindulópontként 1526-ot, zárásként 1568-at vettük alapul. *Nádasdy Tamás* politikai pályafutását tekintve 1526 nem kíván különösebb indoklást, míg 1568-as záró dátum esetében a régió történetét vettük alapul. *Nádasdy 1562. évi* halála után az addigi levelezésben nem következett be jelentős változás. Özvegye *Kanizsai Orsolya*, illetve a nádor egykori szervitorai az addig jól működő információs hálózatot, ha sok mindenben másként is, de folytonosan működtették egészen 1568 elejéig, amikor *Kanizsa vára* a király kezébe került. Tanulmányunkban az 1550–1568 közötti levelezésből már lemásolt közel 3000, illetve az eddig átírt mintegy 800 levél kutatása során leszűrt tapasztalatokat igyekszünk közre adni. A fentebbi időszakból a Dél-Dunántúlon kelt, illetve az országban máshol íródott, de témájában kapcsolódó leveleket mintegy 4000 darabra becsüljük, a vizsgált levélírók száma meghaladja a 350-et. A legtöbb levél *Nádasdy* szervitoraitól maradt fenn, megtaláljuk közöttük többek közt az uradalmak prefektusainak, katonai és gazdasági tisztviselőinek, jobbágynak írásait is. Ugyancsak gyűjtőkörünkbe vettük az országrész összes uradalmának, várának és birtokosának *Nádasdyval*, illetve szervitoraival folytatott levelezését. A további levélírók kiválasztása azonban már komoly kihívást jelentett. Egy sok szempontból önkényes határvonalat kellett képeznünk, amely *Zala vármegye* északi határán az *Egervár*, *Sümege*, *Tihany*, *Palota* képzeletbeli vonal mentén húzható meg. A

---

¹ Köszönettel tartozunk *Szatlóczi Gábornak*, aki a *Csányi Ákos* és *Kanizsai Orsolya* levelezését tartalmazó kéziratát rendelkezésünkre bocsátotta, és megosztotta velünk a *Nádasdy Missilesben* végzett kutatásainak tapasztalatait.

Balaton vonalától északra már nem közöltük egy-egy levélíró minden levelét, csak ha témájában összefüggött a fentebb meghatározott terület eseménytörténetével. Ennek okán többek közt nem nélkülözhattük a sárvári uradalom levelezésének vizsgálatát, mert Sárvár és Kanizsa – gazdasági és katonai téren – ezer szálon kapcsolódott egymáshoz. Így számos iratot dolgoztunk fel Győr, Sárvár, Pápa, Devecser és Palota környékének levelezéséből is.

A levélírók számbavételéhez, teljes körűen igyekeztünk feltárni és feldolgozni az alapvetően a Dél-Dunántúlon működő személyek levelezését. A levelek mintegy negyede Csányi Ákoshoz köthető, közel félezer levele maradt fenn a nádorhoz, száznál több feleségéhez Kanizsai Orsolyához, valamint majd egy tucat más személyekhez. A neki címzett levelek száma is tekintélyes, több mint 400, amit majd 100 különböző személy írt neki. Nem véletlen, hogy a teljes levelezés közel negyede egyetlen személyhez kapcsolódik. A Dél-Dunántúl és a hozzákapcsolódó levelezés központi személye Csányi Ákos volt.² Elsőként az ő kapcsolatrendszerének és feladatköreinek feltárása kellett ahhoz, hogy egységes képet kapjunk a térség, és időszak személyi kapcsolatrendszeréről. Csányi pályája, tisztségei és feladatkörei ugyanis a 16. század közepének dél-dunántúli eseményeinek egyik fontos, ha nem a legfontosabb szereplőjévé tették. Nádasdy szerető öccsének nevezi, Csányi pedig atyafiának, a nádor közeli rokona.³ Tevékenységi köre lényegében mindenre kiterjedt. Fennmaradt levelezésük kezdetén, az 1550-es évek elején, még csak a nádor familiárisa, 1554-től főlegénye, 1557-ig húsz lóra kapott 400 forint évi jargalást, ismert katonai vagy uradalmi tisztség nélkül.⁴ Már ekkor a legszűkebb körhöz tartozott, levelei hangvétele és témája alapvetően különbözött másokétól. Nemcsak jelentéseket tett a rábízott ügyekről, de folyamatosan véleményt nyilvánított, és tanácsokat adott a nádornak írt leveleiben az országos nagypolitika területén is. Rendszeresen írt Erdély, a Felvidék, a pozsonyi országgyűlés, vagy a bécsi udvar ügyeiről. Értesüléseit kiterjedt levelezéséből, illetve Nádasdy írásából nyerte. Sajnos mindössze öt levél maradt fenn Nádasdytól Csányinak, de azok személyes és közvetlen hangvétele, vagy a nádor részletes beszámolója az aktuális nemzetközi és belöldi ügyekről, jól jellemzik kettejük szoros kapcsolatát.⁵ Nem tartozott a nádor személyes kíséretéhez, bár gyakran meglátogatta Sárváron, vagy elkísérte Bécsbe, Pozsonyba. A levelek tanúsága szerint, leggyakoribb tartózkodási helye, mégis egy kicsiny Zala megyei falu, Csány volt, ahol kisebb vára is állott. Feladataiból kifolyólag rendszeresen megfordult Kanizsán, Szentgyéren, és Kapornakon is. Befolyása folyamatosan nőtt az évek során, míg az 1550-es évek elején Nádasdy tanácsosaként, jobbára csak gazdasági és katonai ügyeket intézett, mustráltatott, zsoldot fizetett, addig 1554-től ő javasolta, vagy fogadta fel a prefektusokat, tiszteket, főlegényeket, és darabontokat.⁶ Nádasdy Tamás 1554-es nádorrá választása után Csányi és Sennyey szerepe jelentősen megnőtt, az átszervezet birtokigazgatásban ők felügyelték az dél, illetve észak-

² A továbbiak a Csányi levelezésére való általános utalások esetében lásd: ÓZE, 1996.

³ MNL OL E 185 Missiles 23. d. „Szerető öccsém” 1555. márc. 26. Sennyey. Nádasdy Tamás Csányi Ákosnak, nr. 1

⁴ MNL OL R 285. Szalay Ágoston gyűjteménye 1. d. CCXXXII. (Kiadta: SZALAY, 1861. CCXXXII. 211–212.)

⁵ MNL OL E 185 Missiles 23. d. Nádasdy Tamás Csányi Ákosnak, nr. 1–5.

⁶ „Egregio domino Aehacio Chany de eadem Chyan Consiliario Spectabilis et Magnifico Domini Comitis Thome de Nadasd” – Telekessy Imre Csányi Ákoshoz, 1552. augusztus 25. Komárom. (SZALAY, 1861. 100.)

dunántúli uradalmakat. Sennyeyt sosem nevezték a nádori népek prefektusának, ugyanakkor a levelezésekben nem érzékelhető, hogy Csányinak lett volna alárendelve. 1549-ben Nagy Máté utódjaként ő és Zichy István iktatta be Terjék Tamást a kanizsai prefektus tisztségébe.⁷ 1553-ban Csányi Ákos és Zolthay András adta át a zalavári apátságot Mezőlaky Ferencnek.⁸ Névleg ugyan független volt Zalavár, Mezőlakit apátnak szólították, de a levelek tanúsága szerint, mind katonai, mind gazdasági téren semmiiben nem különbözött a többi Nádasdy birtoktól.⁹ 1554 szeptemberében ő képviselte Nádasdyt a szenyéri uradalom bérbevételénél az esztergomi káptalantól.¹⁰ Ők ketten szerződtek Becse Istvánnal is, a szenyéri uradalom prefektusi tisztére.¹¹ 1556 tavaszán, Terjék Tamás lemondása után, ő tárgyalt a jelöltekkel, és javaslatára, a saját és a nádor unokaöccse, Zele Jakab lett a kanizsai prefektus.¹² Jellemző, hogy bár Nádasdy Tamás, Kerecsényi László szigeti hadnagyát, Zerényi Jánost, Sennyey Ferenc pedig Zöld Istvánt javasolta, mégis érvényesülhetett Csányi Ákos akarata.¹³ Ezt megelőzően, 1555-től Csányi fogadta fel Nádasdy főlegényének hat lóval.¹⁴ A Csányinak írt levelek címzéseiben 1556-tól jelenik meg a nádori birtokok, népek prefektusa cím is.¹⁵ Ez év nyaráról, már mind a négy dél-dunántúli Nádasdy birtokot és várat ő felügyelte, így a kanizsai, szenyéri, zalavári és (az 1555-ig önálló, majd a kanizsaiba olvadt) szentpéteri várakat és uradalmakat.¹⁶ Az ottani prefektusok nemcsak Nádasdynak jelentettek, hanem

⁷ „ha kegyelmed egy fő emberét baba volna ez dologhoz mert mikor én kezembe adá kegyelmed akkor nem egyet hanem kétőt hagyot vala Csányi uramat és Zichy uramat.” (MNL OL E 185 Missiles 40. d. 1556. április 20. Kanizsa. Terjék Tamás Nádasdy Tamásnak, nr. 113.); Terjék beiktatásakor készült inventárium (MNL OL E 185 Missiles 58. d. A gazdasági ügyvitel iratai 17. tétel Kanizsa 58–68. f.)

⁸ Az átadáskor készített inventárium. (MNL OL E 185 Nádasdy család lt. 58. d. 16. tétel Zalavár. 5–18. f.); „Bizonyába eremest meg kímilenim, kegyelmedet, de nem lehet egyéb benne mindenn dolgoimnak kegyelmed vezére és igazgatója.” (MNL OL E 185 Missiles 20. d. Mezőlak Ferenc–Csányi Ákos, nr. 4.); „Emlékezhetik kegyelmed rejé, mikoron kegyelmed azén kegyelmes uram akaratjából és kegyelmesigiből Zalavárat kezembe adá”. (SZALAY, 1861. 264–265.; „tegnap jónik meg Zalavára azén kegyelmes uram házába” (MNL OL E 185 Missiles 20. d. Mezőlak Ferenc Csányi Ákoshoz, nr. 10.)

⁹ MNL OL E 185 Missiles 20. d. Mezőlak Ferenc–Csányi Ákos nr. 1–13.

¹⁰ BORSA, 1984. 27. regesztza

¹¹ Szerződtesére lásd MNL OL E 185 Missiles 44. d. Zichy István–Nádasdy Tamás nr. 12.; Becse és Csányi kapcsolatára lásd levelezésüket MNL OL E 185 Missiles 2. d. Becse István–Csányi Ákos nr. 1–14., MNL OL R 285. Szalay Ágoston gyűjteménye 1. d.

¹² MNL OL E 185 Missiles 7. d. Csányi Ákos Nádasdy Tamásnak 1556. május 29. Kanizsa, Csányi Ákos–Nádasdy Tamás nr. 126.

¹³ MNL OL E 185 Missiles 16. d. 1556. május 7. Celje, Kerecsényi László Nádasdy Tamásnak, Kerecsényi László–Nádasdy Tamás nr. 40.; 1556. április 17. Sárvár. Sennyey Ferenc Nádasdy Tamásnak. (MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 357.)

¹⁴ 1556. jún. 2. Kanizsa. „Csányi uram által én nekem hat lóra való szerződéssem volt jargalásra nagyságodnál az elmúlt esztendőben” (MNL OL E 185 Missiles 38. d. Zele Jakab–Nádasdy Tamás nr. 5.); „1555. ... Zele Jakab esztendeje kezdetet Nagy Szombatton hat lóra, minden lovára fo’ XVI.” (MNL OL E 185 Nádasdy család lt. 62. d. A gazdasági ügyvitel iratai 30. tétel Számadások és vegyes anyag 93–94v. f.)

¹⁵ „Egregio domino Achacio Chamy gentium Spectabilis et magnifici domini Palatini prefecto etc domino mihi observandissimo” Ormányi Józsa Csányi Ákosnak 1560. március 22. (SZALAY, 1861. 365.); 1556. november 1. Berzence. Szalay Kelemen Csányi Ákosnak. (MNL OL E 185 Missiles 39. d. Szalay Kelemen (kerecsényi)–Csányi Ákos nr. 1.)

¹⁶ Szentpéter, ma Pogányszentpéter vára (feltehetően a kolostor volt megerődítve) és uradalma 1555 októberében olvadt be a kanizsaiba, miután egy török portya miatt Temerjei Gábor szentpéteri prefektus és

Csányinak is. Hasonló még feltáratlan folyamat zajlott le a többi Nádasdy birtokon is, ahol Sennyey Ferenc fokozatosan lett Sárvár, Léka, Kapu uradalmainak „fő” prefektusa, és az Észak-nyugat Dunántúlon Csányihoz hasonlóan kulcsszerepet töltött be a térség mindennapi életében.¹⁷

Egervár uradalmában és a vele együtt igazgatott Vas megyei nádasdi uradalomban ekkor Zichy István volt a prefektus. Bár ezt a címet sosem használta, más se nevezte így, és jobbára tényleg nem sokat foglalkozott Egervár napi ügyeivel, de az ő és Török Bernát udvarbíró leveleiből egyértelműen kiderül a közöttük meglévő alá, fölé rendeltség.¹⁸ Zichy István katonai téren, Nádasdy hadainak kapitánya volt, és nem csak a királyi zsoldban tartott katonaságnak parancsolt, hanem a végvidék valamennyi prefektusának és az alájuk tartozó magánkatonaságnak is.¹⁹ Zichy egyre súlyosabb betegsége miatt 1555 októberében lemondott a nádori hadak kapitányságáról, és Egervárra vonult vissza.²⁰ Katonai kérdésekben egyértelműen Csányi felett állt, ami gyakran okozott kettejük között feszültséget.²¹ Úgy tűnik Csányi befolyása erősen korlátozott volt Egervár felett, bár leveleiben gyakran tett jelentést egervári ügyekben is. Az egervári, nádasdi uradalom sajátos helyzete mindvégig fennmaradt.

Egyedi, a többitől eltérő viszony kötötte Szigliget és Fonyód uradalmait a Nádasdy birtokokhoz. A levelezések tanúsága szerint, ebben ugyancsak kulcsszerepe volt Csányinak.²² Magyar Bálint, a Tóti Lengyel Brigitta férjeként szerezte meg a két uradalmat az 1540-es években.²³ A levelekből kiderül az is, hogy Szigliget és Fonyód megtartásáról másként gondolkodtak, mint a többi váréról. Szemléletes és sokszor emlegetett példa két 1556-os Csányi levél, melyekben Kanizsa, Szenyér és Fonyód megoltalmazásáról ír.²⁴ Magyar Bálint Nádasdy egyik lovas hadnagya, 1550-től folyamatosan 20

---

katonái megfutottak. Terjék Tamás, Nádasdy Tamásnak 1555. október 3. Kanizsa. (MNL OL E 185 Missiles 40. d. Terjék Tamás–Nádasdy Tamás nr. 99.); 1557-ben még őrhelyként használják a várat. Zele Balázs levele 1557. január 8. Kanizsa. (MNL OL E 185 Missiles 38. d. Zele Jakab–Csányi Ákos nr. 1.); a szentpéterei perrefetusra lásd Tahy Ferenc Temerjei Gábornak 1554. december 20. Bélavár „*Egregio domino Gabrieli Temerey prefecto Sancti Petri ...*” (MNL OL E 185 Missiles 39. d. Tahy Ferenc–Temerjei Gábor nr. 1.); Temerjei Gábor levelei. (MNL OL E 185 Missiles 40. d. Temerjei Gábor–Nádasdy Tamás nr. 1–4.)

¹⁷ Franciscus Sennyey prefectus castrorum Sarwar, Lewka es Kapw. – 1554. augusztus 4. Sárvár. Sennyey Ferenc, Komlóssy Tamásnak. (SZALAY, 1861. 132.);

¹⁸ MNL OL E 185 Missiles 44. d. Zichy István–Nádasdy Tamás nr. 1-64.; MNL OL E 185 Missiles 41. d. Török Bernát–Nádasdy Tamás nr. 1–79.

¹⁹ A számtalan Zichynek írt levélre lásd SZALAY, 1861.

²⁰ A lemondását indokló levél, melyben már utódja Magyar Bálint mellett szól 1555. november 20. Zajk. (MNL OL E 185 Missiles 44. d. Zichy István–Nádasdy Tamás nr. 57.)

²¹ „*Vékre mondá hogy kegyelmed szabadságot adot, hogy szabad legyen vele, az mi neki tezik. Szóla Szenyér felül, hogy el kely éketni, Terjék uram, Kelédi uram is ot volt.*” 1555. szeptember 29. Kanizsa Csányi Ákos, Nádasdy Tamásnak. (MNL OL E 185 Missiles 7. d. Csányi Ákos–Nádasdy Tamás nr. 80.)

²² Lásd kettejük levelezését: MNL OL E 185 Missiles 18. d. Magyar Bálint–Csányi Ákos nr. 1–10.

²³ A Lengyel árvák gyámságára lásd MNL OL E 185 Missiles 18. d. Magyar Bálint–Nádasdy Tamás nr. 55.; MNL OL E 185 Missiles 18. d. Magyar Bálint–Nádasdy Tamás nr. 63.

²⁴ 1556. június 2-án kelt levelében ezt írja: „*Az hisz gyalokot nem küldé Bálint uram Szenyérbe, ot volna szükesh, banem Fonyódon. Mast is töben adot, Fonyódról hozot barmot 500 forintnál, aból gyaloknak fizetbetne.*” 1556. július 26-án kelt levelében: „*mert bizony iken kevesen vagyunk Kanizsa, Szenyér, Fonyód és ez föld oltalmára.*” (ÓZE, 1996. 134., 143.)

lóra kapott fizetést.²⁵ Csányi Ákos közbenjárására 1555–1559(?) között Zichy utóda a dél-dunántúli nádori hadak főkapitányaként.²⁶ Katonai pályáját is erősen befolyásolta Nádasdy és Csányi. A levelek tanúsága szerint, 1557-ben Nádasdy nem engedte, hogy szigetvári kapitány legyen, majd Csányi vette rá, hogy ne fogadja el a Somogy megye és a király által ajánlott kapitányi fizetést.²⁷

Fonyód és Szigliget mellett más várakra is kiterjedt a nádor közvetlen befolyása. A Nádasdy fizette, de Csányi Ákos alá tartozó katonák a csányi várban és a keszthelyi kolostorban 1556-ban, míg a nádornak alárendelt, de Zala megye által fizetett katonák 1561–1562-ben Keszthelyen szolgáltak.²⁸ Az 1555–1556-os hadjáratok idején Nádasdy katonáit megtaláljuk Komárban, Segesden, Maróton, Berzencén és Lakon is.²⁹

A modell egyszerűen működött, mindegyik uradalom élén a korábbiakhoz hasonlóan egy prefektus állt, őket pedig Csányi Ákos felügyelte, Nádasdy, majd halála után özvegye Kanizsai Orsolya nevében. A viszonyrendszer természetesen nem ilyen egyszerű, mert Csányi a címzésekkel ellentétben nem közvetlenül a prefektusok felett állt, hanem inkább Nádasdy helyett, ún. „képeként” járt el, a birtokos helyettesítője, képviselője volt.³⁰ A szakirodalom korábbi állításával szemben, Csányi sosem volt kanizsai

²⁵ MNL OL E 185 Nádasdy család lt. 62. d. A gazdasági ügyvitel iratai 30. tétel Számadások és vegyes anyag 93-94v. f.

²⁶ „*kegyelmed őneki tiszta szíve szerint vala barátja volt, miképen uram ő nagysága haragjából meg szabáditota kegyelmed és végre kegyelmed által hadnagyságra ment és jó fizetése volt egyéb barátság is sokal volt kegyelmed neki.*” Mezőlaki Ferenc, Csányi Ákosnak 1561. december 18. Zalavár. (MNL OL E 185 Missiles 20. d. Mezőlaki Ferenc–Csányi Ákos nr. 11.); 1558-ban még biztosan kapitány, 1559-ben Eszpetei György vicehadnagy még tőle kér utasítást, majd távozása után ő tesz javaslatot az utódjára. Feltehetően még ekkor is ő a főhadnagy. 1558. március 15. A kanizsai és szenyéri katonák fizetési lajstroma. (MNL OL E 185 Missiles 58. d. A gazdasági ügyvitel iratai 17. tétel Kanizsa 215–218. f.); Eszpetei kérésére lásd Magyar Bálint Nádasdy Tamásnak 1559. jún. 29. Szigliget. (MNL OL E 185 Missiles 18. d. Magyar Bálint–Nádasdy Tamás nr. 50.); Eszpetei lemondására lásd Magyar Bálint Nádasdy Tamásnak 1559. augusztus 18. Szigliget. (MNL OL E 185 Missiles 18. d. Magyar Bálint–Nádasdy Tamás nr. 53.)

²⁷ „*Szigetet ű felsége nekem agra vala, szegény nem hagyta bele mennem, az utánn mind az egész vármegye íra, hogy Somogyban két száz lóra, két száz gyalogra fizetést tenne, ű felsége aboz is késsz vala, de szegény uram olly által, ot is szerencsém...*” Magyar Bálint, Csányi Ákosnak, 1565. szeptember 9. Fonyód. (MNL OL E 185 Missiles 18. d. Magyar Bálint–Csányi Ákos nr. 8.); „*mert uramat ő nagyságát ő el hatta volt ő jó fizetést talált volna, de kegyelmed verse hita volt, ot kegyelmed adik szótot neki hogy ismég vissza szerezte kegyelmed uram ő nagysága szolgálatjára, ...*” Mezőlaki Ferenc, Csányi Ákosnak 1561. december 18. Zalavár. (MNL OL E 185 Missiles 20. d. Mezőlaki Ferenc–Csányi Ákos nr. 11.)

²⁸ Ghyczy Farkas, Nádasdy Tamásnak 1556. november 18. Sárvár. (MNL OL E 185 Missiles 13. d. Ghyczy Farkas–Nádasdy Tamás nr. 1.); Perneszi István, Csányi Ákosnak 1561. december 23. Keszthely. (MNL OL E 185 Missiles 28. d. Perneszi István–Csányi Ákos nr. 2.); Perneszi István Nádasdy Tamásnak 1562. április 9. Hegyesd. (MNL OL E 185 Missiles 28. d. Perneszi István–Nádasdy Tamás nr. 1.)

²⁹ Ghyczy Farkas, Nádasdy Tamásnak 1556. november 18. Sárvár. (MNL OL E 185 Missiles 13. d. Ghyczy Farkas–Nádasdy Tamás nr. 1.); Lakra lásd Magyar Bálint Nádasdy Tamásnak 1556. június 10. Kanizsa. (MNL OL E 185 Missiles 18. d. Magyar Bálint–Nádasdy Tamásnak nr. 39.)

³⁰ „*Csányi Akácusnak, az nagyságos nádorispán uramnak képebeli embőrenek Kanizsán ...*” Tahy Ferenc, Csányi Ákosnak 1559. szeptember 7. Szécsény. (MNL OL E 185 Missiles 6. d. Chaby Farkas–Csányi Ákos nr. 1.); A levelekből tudjuk, hogy Zele Jakab kinevezésekor ugyanazon jogköröket kapta mint Terjék Tamás. Elméletben tehát teljesen független volt, aki csak urának tartozott elszámolással. 1564-ben Kanizsai Orsolya írásban is kiadta a prefektus jogait és kötelezettségeit rögzítő instrukciót. Ebből gondoljuk, hogy a tényleges tisztség nélküli Csányi, mint ura megbízottja, helyette járt el Kanizsa és a többi tartomány

udvarbíró vagy prefektus.³¹ Tárgyalt időszakunkban Matissy György, Rajki Sebestyén, Nagy Máté, Terjék Tamás, Zele Jakab, és Szalay Benedek viselték e tisztséget.³² Csányi maga írja egy levelében Kanizsai Orsolyának, hogy soha semmilyen tisztséget nem töltött be.³³ Ő maga sosem használta a nádori népek prefektusa címet, ezt a hozzá írt levelekből ismerjük, néha előfordult, hogy kanizsai, vagy szenyéri prefektusnak írták, de ez inkább működési helyére utalt, a tisztségeket nem viselte, és nem is hivatkozik ebbéli hatáskörére. Bár a Nádasdyak után övé a legnagyobb fennmaradt levelezés, a szerepkörét, annak időtartamát mégsem tudjuk egyértelműen meghatározni, az ellentmondásokat feloldani. Tevékenysége, kapcsolatrendszere és életpályája külön feldolgozást érdemelne.

A kutatás során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a térség fennmaradt levelezése lényegében egy nagy, összefüggő egységet alkot. A Nádasdy tiszttviselők és katonák ügyeiről, leveleiről Csányi is tudott, többségük eleve rajta keresztül jutott el a nádorhoz. A Dél-Dunántúl többi várbirtokosa, kapitánya és prefektusa számára a nádor képviselője volt a térségben. Zsoldot és utánpótlást küldött Szigetvárra, közvetített hatalmaskodási ügyekben, és közvetlenül kapott napi jelentéseket az aktuális hadi helyzetről. Csányi és Zichy, majd Magyar Bálint nádorhoz írt leveleiben rendszeresen viszszaaköszönnek a mások által Nádasdynak írt levelek tartalmait. Fontos szerepet játszott a Dél-Dunántúl mindennapi életében Sennyey Ferenc kapui, majd sárvári, kapui és lékai prefektus. 1555–1556-ban 200 gyalogot küldött Kanizsára, az ő lékai pallérmesterre irányította 1555–1556-ban Kanizsa és Szenyér átépítését.³⁴ Mindkét hadjáratban ő szervezte a hadak élelmezését és a Vas, Veszprém illetve Sopron megyei nemesi hadmozgósítását.³⁵ Békésebb időszakokban a Kanizsa körül termelt bor, gabona szállítását és eladását szervezte.³⁶ Többször megfordult Kanizsán, járt Szigetváron is.³⁷ Az általa vezetett szigeti építkezések emlékére róla kapta nevét az 1566-os ostromban említett

---

ügyeiben. Zele Jakab instrukciója 1564. (MNL OL E 185 Missiles 58. d. A gazdasági ügyvitel iratai 17. tétel Kanizsa 263–266. f.)

³¹ Nehéz lenne listát közölni, mivel gyakorlatilag minden eddig Csányi Ákost is megemlíti irodalom kanizsai tiszttartóként, prefektusként vagy udvarbíróként nevezi meg.

³² Lásd leveleiket Nádasdy Tamáshoz. – MNL OL E 185 Missiles 19. d. Matissy György–Nádasdy Tamás nr. 1–18.; 30. d. Rajky Sebestyén–Nádasdy Tamás nr. 1–38.; 25. d. Nagy Máté–Nádasdy Tamás nr. 1–34.; 40. d. Terjék Tamás–Nádasdy Tamás nr. 1–122.; 38. d. Szele Jakab–Nádasdy Tamás nr. 1–73.; Szele Jakab–Nádasdy Tamásnr. nr. 1–15.; 37. d. Szalay Benedek–Nádasdy Tamásnr. nr. 1–30.

³³ *Azt is tudja nagyságod hogy az én arra elégtelen voltomért nagyságotoknak tiszttartója nem voltam és nem vagyok ebből is meg ismerhetek és meg ismerhetnek hogy én semmi tiszttnek kívánója nem voltam és nem vagyok.* 1563. június 8. Kanizsa. (MNL OL E 185 Missiles 9. d. Csányi Ákos–Nádasdy Tamásnr. nr. 21.)

³⁴ Sennyey Ferenc, Nádasdy Tamásnak 1555. szeptember 29. Sárvár. (MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 319.); Puchperger pallérmesterre többek közt lásd: MNL OL E 185 Missiles 40. d. Terjék Tamás–Nádasdy Tamás nr. 100.

³⁵ MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 312.

³⁶ Sennyey Ferenc Csányi Ákosnak 1556. szeptember 27. Pordán. (MNL OL E 185 Missiles 31. d. Sennyey Ferenc–Csányi Ákos nr. 6.)

³⁷ Sennyey Ferenc Kanizsai Orsolyának 1566. február 13. Kanizsa. (MNL OL E 185 Missiles 35. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamásnr. nr. 73.); Sennyey Ferenc Nádasdy Tamásnak 1558. május 24. Sziget. (MNL OL E 185 Missiles 34. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 514.)

Sennyey bástya is.³⁸ A tőle fennmaradt több mint 800 levél igen nagyszámban tartalmaz adatokat a Dél-Dunántúl történetére, akárcsak alárendeltjeinek, többek közt Devecseri Mihálynak, Sokjóssy Jánosnak, Egerszegi Mártonnak és Ajkai Mihálynak a levelei, Lékából, Kapuból, Csepregből és Sárvárról. Sok adatot találunk a Rábaköz védelmében szolgáló hadnagyok és főlegények, valamint a nádor udvartartásához tartozó személyek, mint Komlóssy Tamás, Szentgyörgyi Gábor, Kövér Márton, Serjényi Mihály és Sárkány Antal leveiben.

Röviden érdemes áttekinteni az eddig kiadott missileseket, hiszen a szóba jöhető levelek közül valamilyen formában ez ideig mintegy 1500 darabot publikáltak. Időben legkorábbi, és terjedelmében harmadik legnagyobb közlés Szalay Agoston 1861-ben megjelent munkája: A Négy száz magyar levél a 16. századból. Témánkat tekintve több mint kétszáz, jobbára Csányi Ákosnak íródott levelet közölt 1541–1560 között, teljes terjedelemben, betűhív átírással. Munkája ma is elsődleges kiindulópont a kutatásban. A levelek nagy többségét saját kezűleg emelte ki a Nádasdy missilesből, mai szemmel érthetetlen szempontok által vezérelve. Szalay számos esetben közölt egyértelműen rossz évszámmal levelet. Közlésében jelentős számot képviselnek a töredékek, melyek nagy része valamikor egy másik levél cédulája, melléklete volt. Szalay ezeket nem próbálta párosítani vagy külön jelezni. A dátum, kiadó, címzett nélküli vagy sérült leveleket iratelhelyezési vagy tartalmi érvek alapján keltezte, nagyrészt tévesen. Számos ismeretlen által írt levelet, könnyedén azonosíthatott volna a kézírás alapján, de nem ismerete fel pl. Zichy vagy Csányi jellegzetes írását, pedig közölt tőlük több levelet és cédulát is. A levelek ma is megvannak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában. Számos eredetileg egybetartozó levél, vagy annak melléklete található itt, másik fele pedig a Nádasdy missilesben.³⁹

Károlyi Árpád és Szalay József 1882-ben jelentette meg Nádasdy Tamás családi levelezését. Könyvükben Nádasdy és felesége, Kanizsai Orsolya egymáshoz, valamint, Nádasdy Ferenc anyjához, Majláth Istvánné, Nádasdy Anna Nádasdy Tamáshoz írt leveleit közölte.⁴⁰ Az átírt levelekben igyekeztek megtartani az eredeti kiejtés szerinti írásmódot, részlegesen betűhív módon. Néhány apróbb hiba ellenére alapvetően jó minőségű közlésnek tekintjük. Az azóta eltelt időben történt számos levéltári rendezésnek köszönhetően, számottevően bővült a levelek száma, így ma már nem tekinthető teljesnek ez a publikáció sem. Barabás Samu 1898-ban, a két kötetes Zrínyi levelezésben adott ki számos levelet a Nádasdy és kamarai, illetve bécsi levéltárakból.⁴¹ Használatát némileg nehezíti, hogy a latin és a német levelekről mindössze egy szűkszavú magyar regeszta szerepel a kötetben, így a benne közölt információk jó része nehezen hasznosult a megjelenése óta.

³⁸ 1566. szeptember 2. Kanizsa. Csányi Ákos, Kanizsai Orsolyának „Az kapu mellett való bástyát és az uram bástyáját két Sennyey uram csináltatott, hogy igen meg szaggaták az lövészel.” (MNL OL E 185 Missiles 9. d. Csányi Ákos–Nádasdy Tamásné nr. 96.)

³⁹ Például Magyar Bálint 1555. december 17-én Nádasdy Tamásnak írt levelébe kötve küldte ugyanazon napon Terjék Tamással közösen írt levelét. Előbbi ma a Nádasdy missilesben, utóbbi a Szalay Gyűjteményben található. A közösen írt levél a másiknak melléklete volt, borítója sem volt eredetileg.

⁴⁰ KÁROLYI–SZALAY, 1882.

⁴¹ BARABÁS, 1898.

A 20. század elején *Komáromy András* folytatta a levelek közlését, jó néhány kapitány, prefektus és főlegény levelezését adta ki teljes szöveggel, részleges átírással.⁴² Kivétel ez alól Magyar Bálint regesztákban kiadott levelei voltak.⁴³ Munkáját Szalay Ágostonéval összevetve jóval kisebb horderejű hibák jellemzik. A rosszul feloldott keltezők jellemzően a közlőnek nem felróható hibákból fakadtak. A talán leginkább nyilvánvaló probléma Komáromy esetében, hogy egyetlen esetben sem adta ki a teljes levelezést. A latin nyelvű leveleket egyáltalán nem közölte és nem is utalt létükre. Ugyanakkor szinte minden levélírónál kihagyott számos magyar nyelvű levelet. Ennek csak részben lehetett oka, hogy a munkája óta többször is bővült a gyűjtemény. Tette ezt annak ellenére, hogy a nem közölt levelek sem tartalmilag, sem formailag nem jelentenek elkülönülő vagy elkülöníthető csoportot. Magyar Bálint 93 leveléből 61-et regesztázott, de a többi kimaradásának okára még csak utalást sem tett.

Komáromy munkásságát *Mályusz Elemér* folytatta, aki az 1920-as években a Nádasdy missiles magyar nyelvű leveleit adta ki 1549-ig. Regesztákban jelentek meg, a szenyéri várral kapcsolatos levelezés 1984-ben *Borsa Ivántól*, Horváth Márk szigetvári kapitány levelei pedig 1987-ben *Szakály Ferentől*.⁴⁴ Ezek tartalmi részében és dátumfeloldásaiban alig találunk hibát. Ugyanakkor Borsa korántsem közölte az összes szenyéri levelet. A Komáromynál kiadottakat számos hibát javítva újraregesztázta, de a Szalaynál megjelenteket kihagyta. Kimaradtak olyan szenyéri főlegények levelei is, akik sokszor szerepelnek a közlőkben, és fennmaradt levelük is. A legnagyobb probléma azonban, hogy bár a regesztákat a lényeges részek tartalmi átemelésével, betűhív formában közölte, mégis számos levélből összefoglaló utalás nélkül kimaradtak események, személyek, helynevek, teljes szövegrészek. Szakály Ferenc kiváló munkájából érthető okok miatt kimaradt a lőcsei Stancsics Horvát levéltár feldolgozása és sajnos a Nádasdy által neki írt levelek is. Bár hangsúlyozottan nem tudományos igénnyel jelent meg, de meg kell említenünk a *Molnár Imre* szerkesztette „A szigetvári kapitányok levelezése” című kiadványt 1971-ből, illetve *Pataki János* szerkesztésében 1982-ben kiadott, a Szigetvári levelek a török hódoltság korából.⁴⁵ A tematikusan válogatott levelekben egyaránt találunk magyart és latinból fordítottat. A közlés nyilvánvaló hibái ellenére is, a közölt levelek nagy száma miatt e felsorolásba kívánczok.

A legfrissebb és egyben legnagyobb közlés az 1996-ban *Őze Sándor* munkája által napvilágot látott 500 magyar levél a 16. századból, amely a címmel ellentétben, a valóságban csak 494 levelet tartalmaz Csányi Ákostól Nádasdy Tamásnak.⁴⁶ A mű az alább részletezett problémák ellenére is külön kiemelendő. Az elmúlt két évtizedben elterjedt és nem alaptalan kritikák ellenére is kötelességünknek érezzük, hogy *Őze* mellett szóljunk. Közlésének tényleges, és a forráshasználatot befolyásoló hibái, ugyanis csak az eredetiek kézbevétele után kerülnek elő. Ekkora mennyiségű egybefüggő levelezést

---

⁴² KOMÁROMY, 1904., 1907., 1908., 1911.

⁴³ KOMÁROMY, 1912.

⁴⁴ BORSA 1984. – Sajnálatos, hogy Szakály nem közölte a nádor Horváth Márknak írt 18 levelét. További egy levél került elő a 44. doboz rendezetlen anyagából. (SZAKÁLY, 1987.)

⁴⁵ MOLNÁR, 1971.; PATAKI, 1982.

⁴⁶ ŐZE, 1996.

senki nem közölt, se előtte, se azóta. Csányira esett választása talán a legjobb mindenkié közül, hiszen a korszak térben és időben egyik legfontosabb személyének leveleit adta ki, melyben könnyebben értelmezhető az összes korábbi kiadások levelei is. Hangsúlyoznunk kell, hogy az ismert levélírók közül, Nádasdy Tamás, Zichy István és Sennyey Ferenc mellett Csányi Ákos írt a legnehezebben olvasható kézírással. Az 1560-as években írt leveleinek betűi sokszor hasonlítanak inkább egy ókori ékírásos vésetre, mint a latin abc betűire. Szövegértelmezési kérdésekben jelentős segítség volt Őze kötetének megléte. Az általa feltárt forrásanyag, a közlés hibái ellenére is jelentősen hozzájárult a kutatáshoz, amit a műre való hivatkozások számai is jól jeleznek.

Mindemellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a nyilvánvaló hibákat sem. A bevezetőben és a levelekhez készült regesztákban közölt hivatkozás nélküli összegzések és magyarázatok kritikájától ez esetben eltekintünk. Kritikánkban kizárólag a szövegkiadás problémáira szeretnénk felhívni a figyelmet, mivel a bevezető, a regeszták, és a jegyzetapparátus hibáiról, korábban már készült egy alapos recenzió.⁴⁷ Az átírás Őze által választott módszerének elemzésétől ugyancsak a recenzió okán eltekintünk, mivel történeti szempontból csekély a szövegértelmezési befolyása, helyette inkább a tényleges, a felhasználást érintő problémákról szeretnénk írni.

Elsőben érdemes megemlíteni, hogy a címben szereplő 500 levél helyett, csak 495 számozott levél szerepel a két kötetben. A valóságban ennyi sem, ugyanis egy keltezetlen levél, valójában egy 1555-ös levél cédulája, kétszer is szerepel a könyvben. A levéltár legújabb jegyzéke szerint Csányinak 507 levele maradt fenn, de ezek közül az iratjegyzék szerint 25 db egybetartozik, illetve hét db Kanizsai Orsolyának íródott, amit a levéltárosok nem vettek észre. A nála közölt levéltöredékek jelentős része egyszerű cédula, egykori levélmelléklet vagy valamely levél elkeveredett utóirata. Ezeket Őze nem próbálta meg párosítani vagy azonosítani, hanem önállóan közölte. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez, az eredeti levelek használata mellett sem egyszerű feladat, egy több ezer lapból álló hatalmas kirakós játék. A valóságban az általa feldolgozott levelek száma alig több mint 450 darab. Ténylegesen mennyi levele van Csányinak? Egyelőre nem tudjuk, mert mind Őze munkája, mind az iratjegyzék hibás. Az elsőként feldolgozott 1555-ös évet illetően Csányi levelei fontos tanúsággal szolgáltak, mind Őze könyvének, mind a levéltári iratjegyzékeknek, mikrofilmeknek az eredetiekkel való összevetése okán. Őze 69 db levelet vagy levéltöredéket adott ki 1555-re, míg a levéltári iratjegyzékben 65 db szerepel. Az ellenőrzés után kiderült, hogy Őzénél számszerűen 50 db levél kiadása jó, három külön közölt cédula, kilenc hibás dátummal szerepel, egy keltezetlen, kettő hibás (hiányos közlés jó dátummal), négy valójában két részletben közölt két levél, egy pedig 1556-ban kelt. Egy 1555-ös levél három céduláját külön tételként szerepeltette az év nélküli levelek között, egyet pedig 1558-as évhez sorolt be. Őze a valóságban összesen 64 levelet közölt 73 tételben. A levelek dátumfeldolgozása és a cédulák párosítása után minden levél napi dátumot kapott, és minden cédula az eredeti levél mellé került. Az egyetlen keltezetlen levél tartalmának más levelekkel való összevetése pontos dátumot eredményezett.⁴⁸ A végeredmény 66 Csányi levél, mert kettő

⁴⁷ H. NÉMETH, 1997.

⁴⁸ Tökéletlen nevű marcali tizedes és egy megyei adószedő mellé rendelt zalavári főlegény jól dokumentált meggyilkolása miatt, sikerült a levél keltezését megállapítani.

kimaradt Őze közléséből. Továbbá találtunk kilencet, melyeket Csányi a kanizsai fő-tisztekkel közösen írt, de ma mások neve alatt szerepelnek az iratjegyzékekben, Csányi levélírói említése nélkül. Összesen tehát 75 levele maradt fenn 1555-ből. Mint látjuk a levéltári iratjegyzék sem pontos e tekintetben. Őze dátumfeloldási hibái nagyrészt a Boldogasszony ünnepekből fakadtak. Csányi ritkán írta ki, hogy például, havi, nagy, vagy kis Boldogasszonyról van e szó, így mi is csak a mások leveleivel való tartalmi összevetés után tudtuk megállapítani a helyes dátumot.

Az eredeti szándék Őze és a többi teljes szövegközlés esetében a regesztázás lett volna. A levelekből, a köszöntő és búcsúzó formulák, illetve a szöveg közti, sokszor körülményesen tisztelettudó formulák mellőzésével, harmadára, felére csökkenthetük volna a terjedelmet úgy, hogy semmi nem marad ki belőle. A fentebb észlelt hibás kiadások nagy száma miatt, azonban az eredetiekkel való összevetés semmilyen módon nem volt mellőzhető. Ez esetben pedig indokolt, egyszerűbb és gyorsabb volt a leveleket újra átírni teljes terjedelmükben, mint regesztát készíteni róluk.

Az átírási elvekről

A misszilisek szöveggondozása során két fő szempont alapján zajlanak az átírás munkálatai. Egyfelől a munkacsoport célja az volt, hogy olyan átiratok készüljenek a levelekről, melyek minden kutató számára könnyen és gyorsan olvashatók, értelmezhetőek. Ugyanakkor törekedtünk arra is, hogy a levélíró nyelvhasználatának a lehető legtöbb egyéni sajátossága is megőrződjön, beleértve a táji és történeti variánsokat, melyek nem nehezítik vagy gátolják az értelmezést.

A 16. században a magyar írásbeliség hangjelölési rendszere még nem állandósult. Egyes jelölismódok általánosabbak voltak pl. a kancelláriai helyesírásból hagyományozódott *ew* betűkapcsolat az *ö* hang jelölésére, de mindemellett számos egyéni megoldást is alkalmaztak az írnokok. Az átírás során a könnyebb értelmezés érdekében a szöveget nem betűhű átiratban közöljük, hanem olvasatát adjuk meg. A korban általánosan elterjedt jelölések esetében a grafémákat a hagyományosan jelölt hangnak feleltettük meg. A magánhangzók esetében tehát az *e*, *ee* betűk feloldása lehet *e*, *é* hang; az *i*, *j*, *y*, *ÿ* (és utóbbinak különböző helyzetű, mennyiségű ponttal ellátott variánsai) *i*, *í* hangok; az *ew*, *eu*, *ev*, *eo*, *q* az *ö*, *ő* hangzók jelölése, az *u*, *v*, *w*, *w̄* *w̄* jelölhet (a szó hangalakjának megfelelően) *u*, *ú* vagy *ü*, *ű* hangokat. A mássalhangzók írásában hasonlóan általános és elterjedt a *cs* hang *c*, *ch*, *c̄* jelölése; a *v* hang *u*, *v*, *w* (ritkán *w̄*), melyeket szintén a hagyományos hangértékben adtunk meg. A *sz* hang jelölésének gyakori megoldásai a *ß*, *s* és *z̄* grafémák. Utóbbi kettő további hangértékekkel is rendelkezhet. Az *s* jelölhet még *s* és *sz̄* fonémát; a *z̄* betű pedig *z̄* és *sz̄* hangértékben szerepelhet még.

Az olvasat meghatározása a szövegértelem és a nyelvjárási sajátosságok figyelembevételével történt.

A palatális mássalhangzók betűkapcsolatos jelöléseit, mivel a korszakban általánosan ismert és használt formák, a legtöbb esetben egyszerűen feloldottuk, vagyis a *gi*, *gj*, *gy* *gi* olvasatának *gy*-t; a *li*, *lj*, *ly*, *lj̄* betűknek *ly*-t; a *ni*, *nj*, *ny*, *nj̄* grafémáknak *ny*-t; a *ti*, *tj*, *ty*, *tj̄* jelölések pedig *ty* hangnak feleltettük meg. Némely írnok vagy csak egyes vagy minden palatális mássalhangzó jelölésében mellőzi a mellékjeles vagy betűkapcsolatos

megoldásokat, tehát a fenti hangokat *g, l, n, t* betűkkel írja. Amennyiben egyértelmű, hogy ez helyesírás-i háttérű, úgy olvasatnak a palatális hangot adtuk meg. Ettől a gyakorlattól csak akkor térünk el, ha a nyelvjárási háttér indokoltá tette, vagyis az adott helyen az írnok dialektusának megfelelően egy depalatális hangot kellett, hogy ejtsen/értsen (például a *királ, leán, asszon*). A 16. század egyik jellegzetes írnoki megoldása, hogy amennyiben egy lexémában két olyan hang követi egymást, melyek jelölés-módja megegyezhet, úgy az írnok nem írja le a két azonos betűt egymás után, csak az egyiket.⁴⁹ Ez a palatális ~ depalatális oppozíció olvasatát egyes esetekben problematikusá tette,⁵⁰ a problémát a nyelvtörténet és dialektológia segítségével oldottuk meg. Ha az írnok nyelvhasználata nem volt depalatalizáló úgy, a palatális hangot írunk az olvasatba;⁵¹ ha a depalatalizálás megjelent a levélírónál, akkor annak megfelelően adtuk meg az olvasatot.⁵² A hangérték nélküli *h* graféma használata mind a korszakban, mind az általunk átirított levelekben is gyakori, főként a *g* (*gh*) és *t* (például *the*) hangok jelölésében. Mivel a jelenség egyértelműen helyesírás-i és nem ejtésbeli sajátosság, ezért az olvasatban a *h*-t elhagytuk, s csak az ejtett hangot írtuk le.

Az egyedi grafémák olvasatának megítélése szintén nagy körültekintés igényelt, s feloldásuk nyelvtörténeti és nyelvjárási-történeti szempontok figyelembevételével történt pl. Sennyei Ferenc az *ö* hang jelölésére alkalmazott sajátos, felül zárt *v* betűjének esetében.⁵³

A hangjelöléseknél kell kitérnünk a különböző betűtévesztések és elírások átiratban történő kezelésére. Amennyiben a betű, de sok esetben inkább a hang tévesztése a levélíró egyéni nyelvhasználatából eredeztethető, s nyelvjárási vagy egyéb nyelvhasználati okokra visszavezethető, úgy azt nem javítottuk. Ilyen jelenségek például a mássalhangzók esetében a zöngéségi párok *b-p, g-k, d-t, gy-ty* tévesztése, ami Sennyei Ferenc *mög-mök* 'meg'⁵⁴ és Csányi Ákos *szolkálhatake-szolgálhatok* 'szolgálhatok'⁵⁵ esetében is rendszeresen és következetesen adatolható. Amennyiben a fenti okokra nem vezethető vissza az elírás, de az adott szó értelmezésében nem zavaró, úgy szintén nem javítottuk a szöveget, de az adott szó a (!) jellel láttuk el. Ha azonban az értelmezéshez feltétlenül szükséges volt a szövegbe való beavatkozás, abban az esetben ezt megtettük, s jelzéssel láttuk el, e betoldott értelmezést segítő betűt [ ] jelbe tettük. Hasonlóképpen jártunk el a hiányzó betűk esetében is. Ha a levelek fizikai sérülése vagy az írnok hibája következtében egy betű (vagy betűkapcsolat, esetleg rövidebb szótag) hiányzott, úgy azt a szöveg értelmének megfelelően, az írnok egyéni nyelvhasználatához illeszkedve kiegészítettük. A kiegészítést [ ] jelbe helyeztük. Ugyanezt tettük amennyiben a hiányzó szó, vagy szavak teljes bizonyossággal megállapíthatóak voltak.

⁴⁹ Például, ha az *y* az *i* jelölésére és a palatalizáció jelölésére egyaránt használta, akkor a *nyil* szót nem *nyyl* alakban, hanem *nyl* formában írja le.

⁵⁰ Az *asszoni* olvasata például lehet [asszonyi] vagy [asszoni], ugyanígy a *leani* [leányi] vagy [leáni].

⁵¹ Tehát a *leani* olvasata [leányi] lett.

⁵² Vagyis a *leani* feloldása így [leáni].

⁵³ MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyei Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 331.

⁵⁴ MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyei Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 337.

⁵⁵ MNL OL E 185 Missiles 7. d. Csányi Ákos–Nádasdy Tamás nr. 101.

A bekezdésnyi, nagyobb gondolati egységek elhatárolása az általunk átírt levelekben kikezdéssel,⁵⁶ illetve kikezdés nélkül, új sorba írva tagolták a levélírók.⁵⁷ Ezeket az egységeket a mai helyesírásnak megfelelően bekezdéssel jelöljük. A kisebb, mondat és tagmondat szintű gondolati egységek tagolása a levelekben igen változó, némely levélben el is marad.⁵⁸ Amennyiben megtörténik a gondolati egységek tagolása, úgy az elhatárolására pont, vessző szolgálnak.⁵⁹ Hogy melyik írásjel, milyen funkcióban jelenik meg, az írnokként, levelenként, de akár egy szövegen belül is variálódhat. Az átíratban a szövegek, az értelmezést segítő az egyes gondolati részek megszakítása nélkül megfellelttük a mai helyesírásnak.

A helyesírás más elemihez hasonlóan a külön- és egybeírásnak szabályai sem szilárdultak meg a korban. Gyakori jelenség az igekötők és az igék külön írása,⁶⁰ egyes kötőszavak (különösen *es-iz*) megelőző szóhoz kapcsolása.⁶¹ Mivel ezek az írnoki megoldások a folyamatos olvasást és az értelmezést nem gátolják, ugyanakkor egy-egy levélíró jellemző és egyéni kézjegyei, ezért az átíratban az írnok megoldásait követtük.

Az egyes levélírók elválasztási szokásai igen változók. Némelyek, a maihoz hasonló módon szótaghatáron választanak el,⁶² másoknál azonban nem kerül sor elválasztásra.⁶³ Írnokként változó az is, hogy használnak-e valamilyen írásjelet vagy jelöletlenül hagyják az elválasztást. Az átírás során az elválasztásokat nem jelöltük külön. A helyesírás más elemeihez hasonlóan, a kis- és nagybetűk használata sem volt szabályozott a korszakban. Tendenciák ugyan már jelentkeznek a nagybetűk használatában, pl. a személy és helynevek, illetve a mondatkezdő graféma nagybetűs írása,⁶⁴ ez azonban még nem következetes.⁶⁵ Az átírás során a mai helyesírásnak megfelelő kis- és nagybetűhasználatot alkalmaztuk. Az átírás során a leggyakoribb a rövidítéseket, például a kegyelmed, nagyságod megszólítások és ezek variánsait a könnyebb és folyamatos értelmezés érdekében a levélíró szóhasználatának megfelelően, a nyelvjárási sajátosságok figyelembevételével oldottuk fel.⁶⁶ Például Kerechény Lászlónál k. = kegyelmed, Sennyeinél kegyelmös.

---

⁵⁶ MNL OL E 185 Missiles 40. d. Terjék Tamás–Nádasdy Tamás nr. 106.; MNL OL E 185 Missiles 18. d. Magyar Bálint–Nádasdy Tamás nr. 40.; MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 331.

⁵⁷ MNL OL E 185 Nádasdy család lt. Missiles 19. d. Máté deák–Nádasdy Tamás nr. 2.; MNL OL E 185 Missiles 16. d. Kerecsényi László–Nádasdy Tamás nr. 8.

⁵⁸ MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 331.

⁵⁹ MNL OL E 185 Missiles 16. d. Kerecsényi László–Nádasdy Tamás nr. 8.

⁶⁰ MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 338.

⁶¹ MNL OL E 185 Missiles 22. d. Nádasdy Kristóf–Nádasdy Tamás nr. 1.

⁶² MNL OL E 185 Missiles 16. d. Kerecsényi László–Nádasdy Tamás nr. 8.

⁶³ MNL OL E 185 Missiles 38. d. Székely Lukács–Nádasdy Tamás nr. 47.

⁶⁴ MNL OL E 185 Missiles 40. d. Terjék Tamás–Nádasdy Tamás nr. 106.

⁶⁵ MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 331.

⁶⁶ Kerechény .k. = kegyelmed. – MNL OL E 185 Missiles 16. d. Kerecsényi László–Nádasdy Tamás nr. 8.; MNL OL E 185 Missiles 33. d. Sennyey Ferenc–Nádasdy Tamás nr. 331.

A levéltári iratanyagról

Munkánk végén érdemes néhány mondatban összefoglalni mindazokat a tapasztalatokat, amelyek a levelezések levéltári kutatása és átírása során felmerültek. A levelek többsége ma a Nádasdy missilesben található, de az eredetileg Nádasdy levelezésének részét képező iratok, kisebb számban fennmaradtak a Magyar Kamara missiles gyűjteményei E 41 és E 204 között is. Számos levelet, cédulát, mellékletet őrzött meg a Magyar Kamara több más fondja, mint az E 148 Neo-regestrata acta, az E 211 Lymbus sorozata, az E 21 Benignae R. iratai, vagy az E 185 Nádasdy cs. lt. vegyes számadások és uradalmi iratok. Jelentős missiles anyag található eredetiben az R 285 Szalay Ágoston Gyűjteményében is, melynek nagy része szintén a Nádasdy missilesből származik. Gazdag kútfőnek bizonyult a Batthyány missiles, valamint kisebb családi levéltárak is, például a Stancsics Horváth (Lócse, MKA), Zichy, vagy a Gersei Pethő családok levéltára. Az esemény, és társadalomtörténet szempontjából nem mellőzhetjük az öt fennmaradt hiteleshelyi, a vasvári, zalavári, kapornaki, veszprémi és pozsonyi levéltárakat sem. Sok kincset rejtettek a már ismert fondok feltáratlan részei is, mint a Nádasdy missiles 44. dobozában található ismeretlen levélírójú, címzés és dátum nélküli levelek és cédulák anyaga. A kézírások, stílusok és tartalmi részek vizsgálata után, ez ideig ismeretlen Nádasdy Tamás, Nádasdy Kristóf, Kerecsényi László, Horváth Márk, Csoron János, Csányi Ákos, Magyar Bálint, Orosztonyi Péter, Gecse Barnabás, Zichy István, Sennyey Ferenc és Enyingi Török Ferenc levelek kerültek elő. Különösen értékes az a 23 darab levél, mely az időszakunkban Pécsen tevékenykedő magyar kémek jelentéseit tartalmazza.⁶⁷ Ugyancsak sok újdonságot rejtett a Nádasdy Tamáshoz írt, aláíró nélküli levelek vagy az általa írt címzés nélküli fogalmazványok.

A Bécsben található levéltárak közül elsőként az Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchivját kell kiemelnünk, amely az 1556-ban felállított Hofkreigsrat iratait őrzi. Igaz az iratképző saját dokumentumai csak 1557-ben kezdődnek, ám már 1529-től rendelkezésre állnak itt a hadügyre vonatkozó jelentések, tervezetek, utasítások és jegyzékek. Az Alte Feldaktenben az 1520-as évek végétől találunk iratokat. Az átvizsgált 1553. és 1556. év közötti időszakban pedig szinte kizárólag a Magyar Királyságra vonatkozó dokumentumok maradtak fenn. Ha csak a Dél-Dunántúlra fókuszálunk, akkor 1555-ben elszórtan jelentkezik egy-egy jegyzék vagy jelentés, addig 1556-ban a mintegy másfél doboznyi anyag döntő többsége ezen régió eseményeivel foglalkozik közvetlen vagy közvetve. A Kriegsarchiv Bestellungen fondjának első dobozában 1-től 200-ig besorolt iratok között találhatunk a 16. század közepére vonatkozóakat is. A kutatás ebben a levéltári egységben egyrészt esetleges, hiszen egy pontos névjegyzékre is szükségünk van, hogy az adott személyt, személyeket be tudjuk azonosítani, mint aki részt vett a dél-dunántúli eseményekben. Másrészt a Bestellungen fondban leginkább a király, majd császár által felfogadott német hadivállalkozók felfogadási iratait találhatjuk meg. A Kriegsarchiv harmadik szóba jöhető fondja a Hofkriegsratakten, amely azonban csak 1557-től indul. Ehhez megvannak hiánytalanul a Registratur (kimenő) és Expedit (bejövő) Protokollumok és az Indexek is. A szálas iratanyag egy tűzvézsnak, majd a különböző selejtezéseknek esett áldozatul. A dokumentumokat a

---

⁶⁷ MNL OL E 185 Missiles 44. d. Ismeretlen levélírók és címzettek.

Protokollumok szisztémáját követve úgy rendezték be, hogy elkülönítették a bejövő és a kimenő iratokat.

A Hofkammerarchiv szintén nagyszámú iratot, illetve Protokollumbejegyzést tartalmaz. Elsőként a Kincstartóságot felváltó Magyar Kamara (1527/1531) iratait kell megemlítenünk. Mind a Hofffinanz Ungarn, mind pedig a Gedenkbücher Ungarn iratanyaga rendkívül fontos adatokkal szolgált. Ráadásul mindkettő az Országos Levéltárban mikrofilmen is a kutatók rendelkezésére áll. A Hofkammerarchivban további fontos irategyüttesek a Hofffinanz Österreich és a Niederösterreichische Kammer Protokollumai és iratai, valamint a Gedenkbücher Österreich (Niederösterreich) is.

Szintén a Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzik az egyik legfontosabb irategyüttest az Ungarische Akten/Hungaricát. Kutatásunk szempontjából is megkerülhetetlen, főként az Allgemeine Akten sorozata. Ugyanezen levéltár Staatsabteilungenjében található a Habsburg-birodalom külpolitikai iratainak gyűjteménye, amely a Reichshofkanzlei, Österreichische Hofkanzlei, Staatskanzlei működése során jött létre. Különösen fontos az Oszmán Birodalommal (Türkei avagy Turcica) folytatott diplomáciai érintkezés anyaga. Kutatásunk számára ez azért fontos, mivel a magas diplomácia ügyei lecsapódtak a helyi szinteken is, amely fontos és új megvilágításba helyezheti az események és a mindennapok kutatását. A Hungarica és Turcica anyagának egy részéhez készített lajstromot a bécsi levéltári delegátus. Az anyag nagyrésze az Országos Levéltár mikrofilmtárában is elérhető. A fentebbi iratok jelentős részéről a kutatók a www.archivportal.hu tájékozódhatnak az iratokról.

A fent említett levéltárak többsége jól rendezett, és viszonylag egyszerűen kutatható, némelyikhez jól feldolgozott segédlet is elérhető. Ugyanakkor röviden szólunk kell a Nádasdy missiles, és a Szalay Gyűjtemény kutatása során szerzett tapasztalatainkról. Az iratjegyzékek tartalma, mind a levélírók, mind a dátumok és darabszámok tekintetében jelentősen eltér a valóságtól. A levelezések ma is eredeti rendjükben találhatóak, és bár azóta többször rendezték, bővítették őket, így is sok hiba maradt az iratjegyzékekben. A Nádasdy missilesben a levelekre ceruzával ráírt dátumfeloldások igen jelentős része hibás. A levéltárosok által megadott dátum önmagában nem lenne probléma, de éppen Őze esetében láthattuk, hogy kritika nélküli átvételük sok hibás publikációt eredményezett. A borítókön található címzések félreolvasása miatt sok levélnek nem a jelzett személy a címzettje, ugyanez a levélírók esetében is előfordul. Például Becse István Kanizsai Orsolyának írt levele, a jegyzékben Besze néven szerepelt.⁶⁸ Csaby Farkas neve alatt lévő levél, Tahy Ferencé, a nem létező Zichy Tamás írása, valójában Zichy és Csányi közös levele Nádasdyhoz.⁶⁹ A legkülönbözőbb helyről került elő Nádasdyhoz írt Csányi levél. A Kanizsai Orsolyához írt levelek közül, illetve Magyar Bálint, Zichy István és Terjék Tamás neve alatt szereplő levelek egy részét többek közt Csányival közösen írták a nádornak. Fánecsy György, Zolthay András és Sennyey Ferenc levelei között is találtunk olyat, amit valójában ő írt. Igaz ez a Szalay Gyűjteményre is, az egyik ismeretlen levélíró levelének eredetije, és számos önállóan közölt

---

⁶⁸ MNL OL E 185 Missiles 4. d. Besze István–Nádasdy Tamásné nr. 1.

⁶⁹ MNL OL E 185 Missiles 6. d. Csaby Farkas–Csányi Ákos nr. 1.; MNL OL E 185 Missiles 43. d. Zichy Tamás–Nádasdy Tamás nr. 1.

cédula is Csányi kézírását rejtette. A többes levélírók, illetve címzettek, az esetek döntő hányadában egyáltalán nincsenek jelezve az iratjegyzékben. Előfordulnak önálló levelek másolatban vagy eredetiben, úgymond „egybekötve”, melyek semmilyen módon nincsenek jelezve.⁷⁰ Akad arra is példa, hogy egy levélre, „menet közben” egy újabb, vagy akár több levelet is ráírtak.⁷¹ Előbbihez hasonlóan gyakori, hogy a címzett a levélre hosszabb üzenetet, feljegyzést írt, majd úgy továbbította harmadik személynek.⁷² Ezek sincsenek feldolgozva. Az egyedi kézírások és tartalmi összevetések alapján, sok aláírás nélküli levélnek sikerült meghatározni az íróját, és fordítva a címzettjét. A mellékletként küldött cédulák, gyakran valaki más neve alatt szerepelnek. Például Csányi Ákos, Nádasdy Tamásnak írt levelének egyik cédulája az iratjegyzék szerint Nádasdy Kristófhoz írt levél.⁷³ Hogy miért? Az irat egyértelműen egy cédula, így nem szerepel rajta címzett se. Nádasdy Kristóf neve a katonái okán az első sorban van leírva, de ebből még semmi nem következik. A tartalmi vizsgálatok után kiderült, hogy ez a cédula eredetileg egy, a nádornak írt levél melléklete volt, ami ma is megvan.⁷⁴ A cédulák keveredésének egyik különös példája, hogy Török Bernát egervári udvarbíró egyik Nádasdy missilesben lévő levelének cédulája Szalay Ágoston gyűjteményének 16. századi vegyes, év nélküli töredékei között van jelenleg, és könyvében is önálló levélként szerepel.⁷⁵ A Szalay Gyűjtemény jelenlegi legújabb jegyzéke is hibás. A leírás szerint hiányzó kiadott levelek eredetijei, nagyrészt a vegyes töredékek között vannak a R 285 2. dobozban. A fentebbi gondok majd mindegyike előfordul e levelek esetében is. Sok levélírónak a fele vagy összes levele itt van.

Szeretnénk azonban jelezni, hogy nem elmarasztaló kritikát kívántuk ezzel megfogalmazni, hanem segítő, jobbitó szándék vezette tollunkat. Újra felhívva a figyelmet, hogy aki a Nádasdy missilesekben kíván kutatni, a lehető legalaposabban igyekezzen feltárni az adott személy levelezését, és ne hagyatkozzon kizárólag az iratjegyzékekre és a mikrofilmekre vagy a sokak által teljesnek vélt eddigi publikációkra.

---

⁷⁰ 1555. október 4. Segesd, Nagy Imre és Somogyi János levele Becse Istvánnak. Eredetiben, Csányi Ákos levelébe rakva. (MNL OL E 185 Missiles 7. d. Csányi Ákos–Nádasdy Tamás nr. 86.)

⁷¹ Szattai János mérei prefektus 1555. szeptember 1-én kelt levelének borítójára Szenyéren, Gecse Barabás, Kanizsán pedig Zichy István írt egy-egy rövid levelet. (MNL OL E 185 Missiles 44. d. Zattay János–Csányi Ákos nr. 1.)

⁷² Becse István szenyéri prefektus Zichy István kapitánynak írt 1555. szeptember 8-i levelére, Zichy egy üzenetet írt az ágyúkról, majd továbbította a nádornak. (MNL OL R 285. Szalay Ágoston gyűjteménye 1. d. CLXXVI.)

⁷³ MNL OL E 185 Missiles 6. d. Csányi Ákos–Nádasdy Kristóf nr. 1.

⁷⁴ MNL OL E 185 Missiles 6. d. Csányi Ákos–Nádasdy Tamás nr. 110.

⁷⁵ MNL OL E 185 Missiles 41. d. Török Bernát–Nádasdy Tamás nr. 7.; a cédula: MNL OL R 285. Szalay Ágoston gyűjteménye 2. d. XVI. század é. n.

Felhasznált irodalom

Források

- MNL OL E 185 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamara Archivuma E 185, Nádasdy család lt. Missiles
MNL OL R 285 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Szalay Ágoston gyűjteménye

Irodalom

- BARABÁS
1898 *Zrínyi Miklós a szigetvári bős életére vonatkozó levelek és okiratok.* Közrebocsátja BARABÁS SAMU. I–II. Bp., 1898.
- BORSA
1984 BORSA IVÁN: A szenyéri uradalom a török időkben (Forrásközlés) *Somogy megye múltjából* 15. 1984. 7–133
- H. NÉMETH
1997 H. NÉMETH ISTVÁN *könyvismertetése.* FONS IV. 1997 1. sz. 107–114.
(ŐZE SÁNDOR: *500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz, 1549–1562. I–II. kötet.* Magyar Nemzeti Múzeum, 1996. Bp., 355+463 p.)
- KÁROLYI–SZALAY
1882 KÁROLYI ÁRPÁD–SZALAY JÓZSEF: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése.* Bp., 1882.
- KOMÁROMY
1904 KOMÁROMY ANDRÁS: Gersei Petheő János levelei Nádasdy Tamáshoz. 1550–1562. *Történelmi Tár*, 1904. 266–291. és 400–433
- KOMÁROMY
1907 KOMÁROMY ANDRÁS: Magyar levelek a XVI. századból. *Történelmi Tár*, 1907. 121–160., 388–436. és 522–567.
- KOMÁROMY
1907 KOMÁROMY ANDRÁS: Magyar levelek a XVI. századból. *Történelmi Tár*, 1908. 196–227., 431–459.
- KOMÁROMY
1911 KOMÁROMY ANDRÁS: Magyar levelek a XVI. századból. *Történelmi Tár*, 1911. 89–113., 443–477. és 537–564.
- KOMÁROMY
1912 KOMÁROMY ANDRÁS: Magyar Bálint kapitány életéből. 1543–1572. *Hadtörténelmi Közlemények* 13. 1912. 238–278.
- MOLNÁR
1971 *A szigetvári kapitányok levelezése.* Szerk. MOLNÁR IMRE. Szigetvár, Szigetvári Várbaráti Kör, 1971.

ŐZE

- 1996   ŐZE SÁNDOR: *500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549–1562. I–II.* Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 1996.

PATAKI

- 1982   PATAKI JÁNOS: *Szigetvári levelek a török hódoltság korából.* Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 1982.

SZAKÁLY

- 1987   SZAKÁLY FERENC: Egy végvári kapitány hétköznapijai. (Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival, 1556–1561). *Somogy megye múltjából* 18. 1987. 45–126

SZALAY

- 1861   SZALAY ÁGOSTON: *Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504–1560. Magyar Leveles Tár I.,* Pest, 1861.

A MAGYAR FELSŐOKTATÁSI LEVÉLTÁRI SZÖVETSÉG 2016. ÉVI KÖZGYŰLÉSE

A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség (MFLSZ) a 15 szaklevéltárral rendelkező hazai felsőoktatási intézmény levéltári munkatársait, intézményi tagként a szaklevéltárak fenntartóinak, illetve két szaklevéltárral jelenleg még nem rendelkező egyetem, és egy nyilvános magánlevéltár (Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár) képviselőit tömörítő szakmai, érdekképviseleti szervezet.

Örömmel vettük, hogy az idén működésének 24. évébe lépő szervezetünkhöz még az elmúlt esztendőben intézményi tagként csatlakozott a Testnevelési Egyetem Könyvtára is, amelyhez az intézmény levéltára tartozik.

Szakmai közösségünk talán legfontosabb eseménye az évi rendszerességgel – általában valamelyik budapesti székhelyű felsőoktatási intézményben – megtartott közgyűlés, ahol számot adunk az elmúlt időszak munkájáról, eredményeiről, esetleges kudarcairól, és közösen megtervezzük az előttünk álló munkaévet. Közgyűlésünket hagyományainkhoz híven össze szoktuk kapcsolni az MFLSZ tavaszi szakmai napjával, amelyen a hazai felsőoktatási szaklevéltárak működését érintő kérdéseket vitatunk meg. Az idei szakmai napot két kérdéskör megvitatása köré szervezzük. Az egyik a hazai felsőoktatási szaklevéltárakban egységesen alkalmazandó levéltári nyilvántartó rendszer bevezetésének módszertani kérdései, a másik *A felsőoktatási szaklevéltárak jövőképe és stratégiája* címet viselő műhelytanulmány első szakmai vitája.

Ezt az MFLSZ életében igen jelentős két szakmai eseményt – a vendéglátó Egyetem nevében – köszöntötte *Mocsay Lajos* rektor és *Ortutayné Lécés Melinda* könyvtárigazgató is.